

Világforradalmár „egy országban”

Trockij

MENYHÁRT LAJOS

Mennél többet tudunk Trockijról (1917-1927), életéről, tevékenységéről, nézeteiről, annál nehezebb érvényes minősítő jelzőkkel illetni őt.

Nem csupán életútja volt fordulatokban gazdag, de személyisége, nézetei is sokrétűek voltak, belső ellentmondásokat hordoztak, nem is beszélve tevékenységi területeiről, pl. az alcímben jelzett mozgalmas évtizedben.

A világforradalmár, egyáltalán az ízig-vérig forradalmár jelző azonban érvényesnek tekinthető. Forradalomfelfogását közismerten a permanenciával szokás jellemezni. A trockiji permanencia – felfogásunk szerint – értelmezhető horizontálisan (világforradalom), vertikálisan (azaz szövetséggpolitikai aspektusból) és strukturálisan (az intézményesüléssel, a bürokratizálódással összefüggő nézetei alapján).

Az értelmezéssel kapcsolatban számos kijelentését idézhetjük. 1906-ból például: “Az európai proletariátus közvetlen ... segítsége nélkül Oroszország munkásosztálya nem tudja megtartani hatalmát.” (1) 1917 nyarán sem látta és értékelte másként a dolgokat: “A tartós, döntő siker elképzelhetetlen számunkra az európai forradalom nélkül.” (2)

1926-ban pedig így fejtette ki álláspontját a kérdésről: “... országunk technikai elmaradottsága s a munka termelékenységének ebből fakadó alacsony színvonala érthetően hatalmas akadály a szocializmus építésének útján. Ennek az elmaradottságnak a következtében a termelés valóban szocialista szervezésére való áttérés ... a fejlett országok segítsége nélkül, a szociális világforradalom nélkül számunkra nem lehetséges.” (3)

1917-ben és az azt követő évtizedben Trockij vezető szerepet játszott a bolsevik forradalom győzelmeiben, s számos kulcsfontosságú területen tevékenykedett a bolsevik szovjethatalom megszilárdulásáért, azaz az “egy országban szocializmus” lehetőségének megteremtéséért. Tekintsük ezt történelmi paradoxonnak, vagy értelmezzük az egyetemes és a nemzeti folyamatok törvényszerű dialektikájaként? A kérdés megértését – ha megválaszolását nem is – Trockij 1917-1927 közötti tevékenysége alapján kísérelhetjük meg.

Az 1917-es forradalmi év egyszerű. Az első világháború végére kialakult egyetemes válsághelyzetben úgy tűnt, van realitása a *szocialista világforradalom*nak. A kelet- és közép-európai birodalmakban a vereségek és a kimerülés következtében a végsőig kiéleződtek a nemzeti, nemzetiségi ellentétek, a társadalmi, politikai feszültségek, s a hatalmi-politikai összeomlás is elkerülhetetlennek látszott.

A győztes Antant országai sem büszkélkedhettek belső stabilitással, megélénkültek a radikális megoldásokkal rokonszenvező elemek. A kínai, indiai és az arab nemzeti mozgalmak fellendülése ugyancsak a forradalmárok reményeit élesztette.

A válságos világhelyzet közelebb hozta Oroszország forradalmi erői számára a

hatalom megragadásának lehetőségét. Leninnel összhangban Trockij is mindent elkövetett annak érdekében, hogy a lehetőség realizálódjék. Mindketten bíztak az orosz forradalom továbbgyűrűzésében is.

Trockij és elvbarátai fáradhatatlannak bizonyultak a tömegek hangulatának radikálizálásában. Meggyőzően agitáltak a háború befejezése, a béke mellett.

Lenin meghirdette, hogy élére állnak a feltartóztathatatlan agrárforradalomnak (földdekrétum). Egyidejűleg a hatalom fegyveres megragadásával is számoltak.

Hatalomra jutásuk után szembekerültek a hatalom megtartásának, kiterjesztésének, az ígéretek beváltásának követelményével, változatlanul remélve legalább az európai forradalmat.

A követelmény kettőssége: a hatalom megtartása, megmentése és a nemzetközi forradalom inspirálása tette ellentmondásossá például Trockij vonalvezetését – se béke, se háború – a breszt-litovszki béketárgyaláson. A békéről tárgyalni kellett, mert deklarálták, mert a háború folytatására Oroszország, különösen az új hatalom, képtelen volt. Megkötése viszont a német imperializmussal való lepaktálást, az imperialista háború forradalmi háborúvá fejlesztéséről való lemondást, s a súlyos feltételek miatt az orosz hazafias érdekek elárulását jelenthette. Trockij mint külügyi népbiztos tárgyalt, mert a forradalmi hatalom érdeke ezt követelte, de a német diktátumot – elvei miatt – nem volt hajlandó aláírni. Posztjáról mennie kellett.

Új beosztása – hadügyi népbiztos – még ellentmondásosabb feladatok elé állította.

Az az ember, aki úgy vallott az internacionalizmusról, hogy az “számunkra nem elvont eszme ..., hanem bennünket közvetlenül vezérlő, mélyen gyakorlati elv” (4)

Kemény ellenállásokat legyűrve egykori cári tisztek ezreit nyerte meg a Vörös Hadseregnek, akiknek döntő többségét nem a szocializmus elvei, hanem Szent Oroszhon üdve vezette. Az ízig-vérig forradalmár Trockij kíméletlen eszközökkel, hallatlan energiával szervezte reguláris hadsereggé a Vörös Hadsereget.

Az 1918-20 között több mint 8 millió áldozatot követelő szovjet-orosz polgárháborúban ugyanis nem lehetett helytállni forradalmi lelkesedésből önkéntesen szerveződő, parancsnokait választó, partizán stílusban működő “felkelőkkel”.

Az új hatalom berendezkedésének, az *intézményesülés*nek a kérdésében sem volt ellentmondásoktól mentes az álláspontja. Az ún. “Szmolnij-korszakról” úgy vélekedett, hogy az akkor kiadott rendeletek nagyobbik részében az agitatív, politikai funkció dominált a szakszerűség kárára. Már csak azért is, mert a végrehajtó apparátus ekkor még nem épült ki. A bolsevik kormány Moszkvába költözését (1918. március) követően felerősödött az igazgatási jelleg, megnőtt a végrehajtás jelentősége. Kibontakozott az intézményesülés, felerősödött a centralizáció, s felütötte fejét a bürokrácia. Ezeket a jelenségeket Trockij is összeegyeztethetetlennek tartotta a szocializmus elveivel, féltette a szovjet demokráciát, s Leninnel versengve ostromozta a bürokráciát, a szovjet-orosz élet “természetes” velejáróját.

A bürokrácia elleni kampánynak Trockij részéről – különösen 1923-24-ben – nem csak elvi okai voltak: rádöbrent, hogy a szovjet valóságban a demokrácia intézménye, a szovjet háttérbe szorult, s a belpolitikai élet meghatározó tényezője az elbürokratizálódott, a sztálini apparátus irányítása alá került párt lett. A bürokrácia, az apparátus kritikájával kihívta maga ellen a sorsot. Más okok mellett emiatt került Zinovjev és Sztálin, valamint követőik bírálatainak ösztüzébe. 1924-ben kispolgári elhajlónak bélyegezték, 1925-ben pedig a hadügyi népbiztosság éléről is menesztették. Tehetetlennek bizonyult, pedig sok követője volt. Nem csupán azért, mert kemény volt a “sztálini gárda”, hanem azért is, mert a forradalmi időszak intézmény nélkülségét propagálták, tagadták a bürokrácia egyik forrásaként értékelhető intézményesülés szükségességét, a permanencia jegyében is.

Az orosz forradalom, majd a bolsevik szovjethatalom sorsa szempontjából a szövet-

ségi politikának meghatározó jelentősége volt. Trockij forradalomfelfogásában többször tetten érhető olyan megközelítés, amikor nem a jelentőségének megfelelően kezelte a kérdést. 1917-ben azonban a kerületközi frakció is hordta magában a szövetségi politika elemeit, az a tény pedig, hogy a Petrográdi Szovjet élén szerzett döntő érdemeket 1917 őszén, egyértelműen így értékelhető. A polgárháborút követő években a NEP-hez való viszony alakulásán is le lehetett mérni a szövetségi politika követelményeinek érvényesülését.

Meghökkenőnek tűnhet, de Trockij már 1920-ban a gazdaságpolitika olyan módosítását vetette fel, amely a hadikommunizmussal való szakítást jelenthette és a Lenin által 1921-ben meghirdetett NEP-re emlékeztetett. Igaz, ő tisztán gazdasági aspektusból vetette fel a kérdést, viszont tény, hogy a NEP a munkás-paraszt szövetség helyreállítását is szolgálta. Javaslatát 1920-ban nem talált visszhangra. 1921 márciusában, a X. kongresszuson azonban bekövetkezett a sorsdöntő fordulat. A gazdaság kimerülése, benuátlaga, az elharapódzó parasztfelkelések, a hadikommunizmus felülvizsgálatára, a NEP bevezetésére sarkallták Lenint és a bolsevikokat.

A X. kongresszuson azonban egy másik, a NEP által kiváltott tendenciáktól ortogónálisan elváló határozatot is hoztak. Lenin kezdeményezése nyomán: a frakciózás tilalmáról. Nagy szerepet játszott ez a határozat az ellenzéki irányzatok háttérbe szorításában, a szovjet politikai intézményrendszer homogenizálásában, az elbürokratizálódott sztálini pártapparátus helyzetének megszilárdulásában.

A szovjet vezetésen belül az 1920-as években lezajlott elvi, politikai és hatalmi küzdelem során – mint már utaltunk rá – a NEP-hez való viszony vízváltásnak tekinthető. Az "előfutár" Trockij 1923-25-ben az ellene folytatott kampány során tulajdonképpen ambivalens volt a kérdésben. Igaz, a közelebbi elvtársai közé sorolható Preobrazszkij már 1923-ban a NEP-pel ellentétes irányvonalat képviselt, amikor meghirdette az "ipar diktatúráját".

A NEP folytatásának opponensei (absztrakt internacionalista, doktriner proletár, szocialista szempontoktól is vezérelve) leningrádi ellenzékként a XIV. kongresszuson (1925. december) léptek fel Zinoviev vezetésével. Trockij – egészségi és politikai okok miatt – csak tanácskozási joggal vett részt, s nem is kapcsolódott be a vitába.

Követői a sztálini irányvonalat támogatták, de Zinovievék nem csupán emiatt szenvedtek vereséget. A küzdelmet azonban nem adták fel. 1926 elején – megnyerve Trockijt és híveit – létrejött az "egyesült ellenzék".

Trockij – feledve, hogy 1923-ban Zinoviev vezényelte az ellene irányuló kampányt – teljes "fegyverzetben" lépett fel a sztálini-buharini-rikovi irányvonal ellen, amely a NEP töretlen folytatását képviselte 1926-27-ben. Immár a "szocializmus egy országban" koncepció alapján, vállalva a szövetségi politika következményeit is.

Ezt opponálta az "egyesült ellenzék", *vitatva* – mint fentebb Trockijtól már idéztük – a *szocializmus felépíthetőségét*, s felléptek a NEP folytatása ellen, figyelmen kívül hagyva a lépés kockázatos szövetségszövetségi politikai következményeit.

A pártvezetésen belül elindult elvi, politikai vita kíméletlen politikai küzdelemmé terebélyesedett 1927-re. Az 1917-es forradalom 10. évfordulóján – az ellenzék szervezésében – tízezrek tüntettek a sztálini vezetés és politikája ellen. Belpolitikai kérdéssé duzzadt a párton belüli polémia. Sztálin apparátusa nem habozott bevetni a belügyi szerveket, s letartóztatásokra került sor. Lezárult egy szakasz, amikor politikai eszközökkel folyt a küzdelem, s kezdetét vette a hatalmi eszközök igénybevétele korszaka (sztálinizmus).

Többek között Trockijt is kizárták a pártból, majd Alma-Atába száműzték, s végül kiutasították a Szovjetunióból. Sorsának alakulását, a szovjet folyamatokat elemezve önéletrajzában a következőket írta: "Nem Sztálinról van ... szó, hanem azokról az erőkről, amelyeket Sztálin – anélkül, hogy tudatában lenne – kifejez. 1922-23-ban

azonban még lehetséges lett volna a parancsnoki magaslatok elfoglalása, ha nyílt támadást indítunk a nacionalista érzelmű, szocialista mezbe öltözött csinovnyikok, az apparátusbitorlók, ... a bolsevizmus epigonjai ... ellen.” (L. Trockij: Életem. 407. p.). Továbbgondolásra érdemes sorok, amelyek akkor politikai, azóta történelmivé vált realitásokat regisztráltak. Tükrözik a vázlatosan áttekintett életpályaszakaszhoz azt a tanulságát, miszerint Trockij annyiban és akkor tudott gyakorlati forradalmárként “érvényesülni”, amikor és amennyiben az orosz-szovjet realitások kereteiben maradt.

JEGYZET

(1) Idézi *Roj Medvegyev*: O Sztáline i sztálinizme. Moszkva, 1990. 104. p.

(2) *Lev Trockij*: Életem. Bp., 1989. 282. p.

(3) *R. Medvegyev*, i. m. 141. p.

(4) *L. Trockij*: Életem, i. h.

A Könyvesház Kft. könyvkínálatából

Kiadónk az alábbi nyelvkönyveket, segédanyagokat ajánlja a pedagógusok szíves figyelmébe az 1992/93-as tanévre:

Kinder lernen deutsh I. A számos kiadást megért Képes német nyelvkönyv gyerekeknek c. kiadvány tartalmilag ádolgozott, módszertanilag korszerűsített kiadása még ez év októberében jelent meg.

A Kinder lernen deutsh II. 1993. februárjában kerül a könyvesboltokba.

A **Készüljünk a nyelvvizsgára!** sorozat ismert és széles körben használt *angol, német, orosz* változata mellett első ízben adjuk ki a *francia* nyelvvizsgára felkészítő kötetet, még 1992-ben!

Közismert, hogy kiadónk látja el a legtöbb iskolát a méltán népszerű **Themen** és **Strategies** sorozat köteteivel. E kiadványaink folyamatosan kaphatók, illetve a megjelenés előtt állók előjegyezhetőek a *Könyvesház Kft.* könyvesboltjában:

1134 Budapest, Váci út 19.